ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE
SERIA III *TOMUL XIX* *MEM. 17*

UN MEMORIU POLITIC CĂTRE CUZA-VODĂ

DE
N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 9 Iulie 1932

Deşi o însemnată parte din corespondenţa adresată lui Cuza-Vodă se află şi acum inedită în archiva sa personală, încredinţată de Teodor Rosetti, cumnatul Domnului Unirii, colegului nostru A. C. Cuza, se poate zice că prin publicaţii recente, datorite însă unor cercetători străini, — un Engles, un American şi un Frances —, politica externă a României în anii, aşa de puţini, dar grei de cuprins, ai acestui regim e aproape pe deplin luminată, aşteptându-se o lucrare de mare sintesă, care, din nenorocire, într'o vreme când avem aşa de mult nevoie de învăţăturile trecutului, întârzie.

Nu tot aşa şi cu evenimentele, şi ele atât de însemnate, care formează istoria internă a Domniei. Aici ne aşteaptă, peste ceea ce cu atâta pricepere, dar pe baza unui material aşa de neîndestulător şi fără să se fi putut sprijini pe cercetări prealabile, a dat A. D. Xenopol, în cele două volume ale sale, adevărate surprinderi. Şi după comunicaţia d-lui Al. Lapedatu nu s'a împrăştiat misterul uciderii lui Barbu Catargiu. Mişcarea ţărănească din August 1865 primeşte încă o rază de lumină prin comunicaţia, făcută tot aici, a generalului Rosetti, dar am găsit într'o culegere privată seria de acte poliţieneşti care dovedesc că ea a avut o seriozitate şi o întindere la care nu ne puteam gândi fără această neaşteptată destăinuire, a cării importanţă se va vedea după apropiata lor publicare.

Ne putem plânge şi de lipsa, aproape totală, a memoriilor, şi tot aşa a scrisorilor particulare, prin care se deslușesc

totdeauna atâtea lucruri care nu apar în meșteșugitele acte publice. Saltare încă nedeschise cuprind unele materiale de prima ordine: s'a putut vedea din cartea recentă, a d-nei Lucia Borș, asupra Doamnei Elena.

Pe lângă toate aceste lipsuri se adauge și aceea, esențială, a cunoașterii ideilor politice în toată varietatea și sinceritatea lor, care nu e în discursuri și în articole de gazetă, și acelea, pentru această perioadă ca și pentru oricare alta, ar trebui selecționate și publicate, cum în foarte mică parte s'a făcut în *Actele Renașterii României* a lui D. A. Sturdza și cum, în ce privește presa sârbească, se făcea la Agenția noastră din Belgrad, așa că am putut introduce această contribuție, atât de luminoasă, în culegerea mea de acte francese care formează « Corespondența diplomatică a lui Carol I ». Am dori deci să avem părerile adevărate ale personagiilor mai mult sau mai puțin marcante care au judecat această Domnie ori au căutat a-i da o direcție. Ar fi unul din capitolele de căpetenie ale unei cărți, care va trebui scrisă cândva, despre *cugetarea politică românească*, aproape total ignorată. Ce reiese din caietele lui Dăscălescu, fost secretar al lui Tudor, care a avut harul să trăiască până dincolo de epoca Unirii, ni poate arăta ce lucruri noi, onorabile pentru această generație, pot să iasă la iveală.

Cred că aduc un serviciu acelui sau acelor cari se vor ocupa cu aceeași grijă ca și predecesorii străini, autori ai unor scrieri atât de muncite, dar și cu un sentiment de înțelegere, iubire și pietate care nu se poate cere dela dânșii, de Alexandru Ioan I și de vioaia societate politică din jurul lui, creatori de țară, oprindu-mă un moment asupra cuprinsului unei broșuri care, la 1859 încă, înțelegea să fixeze unele norme pentru orientarea aceluia care-și începea, între atâtea greutăți și cu așa de puțină pregătire personală, Domnia.

Titlul cărticelei, de numai 20 de pagini de format mic, purtând data « Iasii, Iulie 29 1859 », e: *Trecutulŭ, relele țerei și lecuirea lorŭ* [1]).

---

[1]) Exemplarul mi-a fost dăruit de nepoata mea de vară, fiica Elenei Iorga, măritată Bută, d-na Maria Gervescu.

Autorul, care o închină noului « Domn stăpânitoriu Principatelor Unite », i-o « pune la picioare *spre apărare*, se iscălește: « K. T. proprietariu mare și deputatŭ ». O căutare în lista deputaților îi poate afla numele, dacă inițialele nu sunt schimbate.

Autorul, a cărui moldovenească e simplă ca stil și ortografie, e totuși un om cult și inteligent, care înțelege a presinta, nu observații răzlețe, ci un sistem, și el face teoria causelor fără a căror descoperire nu se pot lămuri nici prevedea lucrurile politice:

« După a mea vedere, orice lucru în lume are un scop și purcede sau se face din o pricină; așa dar eu, orice voiu zice prin a mea încercare de a arăta trecutul, relele țerii și lecuirea lor, nu voiu însemna alta decât un scop: pricinile răului ș'a binelui, și tot odată silindu-mă, cât voiu putea, a lămuri mai bine că, dacă cineva n'are mai întâiu un scop, nu cunoaște pricinile unor rele, de unde vin, ș'a îmbunătățirilor, de unde trebuie să se înceapă, în zădar se face orice soiu de lucrare, fie aceia măcar și cât de bună, căci toate lucrurile, pe cât mintea mea poate judeca, au o regulă de unde să se înceapă și unde să se sfârșească; nu se păzește acea regulă naturală a fiecăreia fapte, chestia se 'ncurcă și mai tare și puțină speranță rămâne despre o bună ispravă ! ».

Cercetând întâiu trecutul, autorul arată că oricine gândește serios, își are o experiență și-și iubește țara, e în stare să folosească la indicarea relelor și la propunerea mijloacelor de îndreptare:

« De aș începe un asemene lucru cu dreptul unui bun scriitor, unui om de capacitate sau talent, fără îndoială greșeala mea ar fi de neiertat, și eu, cât și scrierea mea, de râs vrednică; dar, fiindcă voiu începe cu alte drepturi, cu aceleași ca *trăind mai mult printre cei slabi, apăsați*, am putut vedea răul mai de aproape și mai bine, cu aceleași ca, din împrejurări, am mai puține patimi și cu aceleași, în sfârșit, că, în adevăr, îmi iubesc țara, apoi zic fără a mă sfii că nu trebue să fie de râs, nici desprețuit, când voiu spune lămurit ale țerii rele și a lor îndreptări, ale mele frici și ale mele speranțe. Nu, căci *omul cel mai de nimica socotit poate une ori să spuie mari adevăruri, numai să aibă curajul a vroi. Aceia eu o vroesc.* »

El va presinta deci, metodic, « elementele cele mai principale ale țerii noastre ».

Primul e că nu se știe scoate din ce oferă natura aceea ce numai o muncă bine ordonată ar putea scoate.

« Avem un pământ bun, ape frumoase, unele plutitoare, păduri, metaluri și mineraluri.

« Din pământ tragem mai tot folosul, însă foarte cu grele ostenele; din ape, din păduri mai nimica; din metaluri și mineraluri chiar nimica, afară de sare, din care tragem o a zecea parte de folos din aceia ce s'ar putea scoate prin niște măsuri bune a guvernului, la care măsuri, atâta pentru sare, cât și pentru celelalte, guvernele trecute niciodată au gândit ».

In ce privește mijloacele umane, populația e mică în comparație cu întinderea pământului și *parte din ea fără niciun folos.*

« Această populație se alcătuește din Români muncitori de pământ, din boieri, din altă clasă între boieri și țărani, de o mulțime de Jidovi în comparație cu mărimea populației, de puțini Armeni, de niște cete de Țigani, și de alte amestecături de nații presărați câte unul ici colo ».

Ca activitate,

« *muncitorii de pământ au adus tot folosul, au ținut pe Stat, au ținut pe particularnici, au ținut toate nevoile năvălirilor de afară și greutățile extraordinare, ce cad une ori pe o țară.*

« Ce au avut aceștia drept răsplătire de pe la guvernuri și alți particularnici? *Au fost tratați ca niște dușmani ai societății: apăsați, tiranisați, înstrâmbătățiți, batjocoriți și 'nșelați în tot felul, iată starea clasei ce face puterea țerii noastre în ce stă și chiar acum* ».

Cu boierii e aspru:

« O, cât aș fi de fericit să pot spune că ei n'au făcut nici bine, nici rău, dar nu-i așa. Dumnealor au făcut, din potrivă, mult rău, și iată cum: *Au păcătuit mai întâiu în contra clasei ce-i ține și cu a cărora mijloace și-au câștigat lumina științii;* au fost indiferenți de binele țării și foarte aprinși de a aduce la peire la tot prilejul, *au întrodus modele, luxul, cu toate ale lui mari deșărtăciuni și nenorociri pentru o țară, mai ales ca a noastră, căci tot banul ce iese din roada pământului prin numai singura sudoarea țăranului, îl alungă îndată pân țări streine ca să aducă de acolo petici, lemne și seminituri de tot soiul de corupții pentru un popul simplu.* »

Aceasta în afară de serviciile aduse străinilor pentru satisfacțiile personale. «Aceste «deșertăciuni» păgubitoare s'au întins foarte mult:

«Până când chiar și unora din țăranii muncitori de pământ li-au venit gustul mai întâiu a se face ștergători de talgere (cea mai înjositoare treaptă a unui om) ș'apoi boieri, și din boieri tirani pentru cei chiar din cari au ieșit.»

Mai-mai să fie țara numai boieri...

Urmează, într'o formă banală, caracterisarea morală a unei clase domnitoare improvisate. In față se așează munca obscură a țărănimii neținute în samă.

Bilanțul e catastrofal, și omul nu se lasă înșelat de strălucirea formelor și sunetul măreț al orașelor:

«Legea, dreptatea nu erau alta decât niște vorbe de formă și niște adevărate pedepse pentru cei ce le păzia numai! *Omul de onoare, de știință, de capacitate și 'nțelept nu mai era decât un martir sau un lucru netrebnic*... Lingușitorii, răpitorii, fanfaronii de tot soiul predominau pretutindenea... Ei guvernau, ei câștigau privilegiuri de tot soiul: înaintare prin ranguri, slujbe ce le luau numai pentru câștig, ca o negutitorie sau fanfaronadă erau răsplătirea lor... încât ajunsese a se crede că virtutea este o crimă și păcatul o virtute.»

Și încheierea e hotărîtă: «nădejdea mea îi la Domn, nu la Țară».

Iată acum felul în care se presintă, în această privire critică, Evreii, sau cum li se zice cu humor: «giupânii jidovi»:

«Aceștia aduceau un mic folos țerii, dar făceau înzecite rele. Ei trăiau numai din sudoarea țăranilor, ei înșelau pe toți și prin tot locul: pân sate, pân târguri și pe drumuri și la mulți boieri li înghițiau averile cu a lor maniere și dobânzi, peste, măsură nelegiuite.

«La cas când aveau vr'o pricină sau a da cuiva ceva, ziceau că sânt supuși străini și cu aceasta, cu ajutorul corupției ș'a judecătorilor, se prelungia, sau mâncau cu totul dreptatea bietului pământean, ce nu mai avea cu ce să și-o mai cumpere. La orice greutate politică erau gata a sluji cu a lor bani, cu a lor număr. Străini în contra țării, în contra unui pământ ce le-au dat averea, ospitalitatea și liniștea vieții».

In schimb, Armenii «mai totdeauna nu s'au deosebit dintre niște buni pământeni». N'are importanță ce se spune despre Țigani.

« Clasa dintre boieri și țărani» e alcătuită din ce se numește de obiceiu « ciocoii » rămași inferiori, și atunci când ironia făcea din ei purtători de titluri boierești și se zicea: « arhon Stolnice, dă-mi talgerul și altele ».

Ca resultat al acestei inconștiențe sociale:

« Slăbiciunea și paralizarea muncitorului de pământ în tot feliul, moralicește, fizicește și materialicește.

« Căderea boierilor în stări și 'n încredere cătră popor.

« Intărirea Jidovilor și 'nmulțirea lor. Iar în de obște ură și despreț între toate clasele, demoralizații, familii desonorate, nepăsare de patrie, desperație și nefrică, chiar de Dumnezeu ».

Ca îndreptare, scriitorul nu vrea, « firește, zdrobirea celor răi și desființarea lor cu totul; nu, ci îmbunătățirea lor ». « Eu nu cer a se da averi celor săraci impilați, ci a li siguripsi drepturile lor. » Să se îndrepte fiecare în rostul său. « Deie-se în sfârșit pilde mari și frumoase mai întâiu de către șeful Statului. »

« Paliatifuri » nu ajung:

« *Trebuiesc fapte, domnilor, și lucruri radicale, căci numai cu vorba, numai cu forma, fanfaronada și deșărtăciunile, fie aceste cât de aurite și frumoase, ne ducem în curând în prăpastia unde zac toate națiile moarte pe asemene boale* ».

In ce privește virtuțile la baza acțiunii de asanare:

« o țară, ca și un om, spre a fi sănătoasă, tare ș'adevărată fericită, n'are trebuință decât de sobrietate, înțelepciune și patriotism. Toate celelalte podoabe deșerte nu sânt alta decât niște sarcini zădarnice ce fac a moleși trupul și, când acesta slăbește, a le zvârli spre a putea mai cu ușurință merge înainte la câștigarea marelui scop, sau, demoralizat cu totul fiind, a se întoarce înapoi, umilit, la rușine ».

Urmează acest apel, de ciudată și dureroasă actualitate:

« La muncă, domnilor, cu bărbăție și curățenie, și lăsați înalta politică de a vă tot înșela și prigoni unul pe altul. *Să dăm mâna țăranului muncitor; să nu ne îngrețoșăm de ea că-i neagră și scârbită ca și fața lui, căci tot îi mai puternică și mai onorabilă decât ori a cui dintre noi, cât de mari ne-am părea, căci ea, săraca, de la nimine iea ceva degeaba, iar de la ea mai toți, și cu dânșii împreună să începem a zidi la marele edificiu național* ».

E împotriva oposiției de persoane și interese care împiedecă lucrul pentru binele public:

« *Când odată guvernul va pune în lucrare un asemene măreț plan, dați-i pace, pentru numele lui Dumnezeu, cu lucrurile cele mici; nu-l amețiți cu feliuri de vorbe numai ș'împotriviri zădarnice din dosul unei Convenții, ci, din contra, dați-i ajutoriu cu toții, fiecare după a sa putere, a lucra supt ascultare tot spre același scop; nu vă îndesați cu toții a fi arhitecți, căci numai cu de asemene oameni lucrurile nu se fac. Să ne onorăm fiecare că putem fi lucrători la un asemene mare scop, măcar ca salahori* » [1]).

Să se ferească noua eră de imitații:

« *Un adevărat reformator nu imitează niciodată, creiază și, cel ce creiază știe de unde începe și unde are să ajungă; cei ce imitează numai habar n'au decât fac și desfac și, cînd te trezești, te vezi mai înapoi de unde ai purces.* »

Și acuma cel care aduce lui Cuza-Vodă încredere și devotament, fără interes de persoană sau de partid, definește nobilul rol al guvernului:

« *Guvernul, adecă șeful guvernului mai bine a zice, spre a putea face niște asămine mărețe lucruri trebuie mai întâiu să fie bine înconjurat de oameni de capacitate și practici.* Un chip de a se putea bine încunjura este de a izgoni mai întâiu de pe lângă el pe toți netrebnicii curtisani și lingușitori, căci aceștiea întunecă și pierd guvernele s'aceștia își bat joc în urmă de ele; iar ceilalți oameni, de onoare, combătându-le, le sprijină în cădere ca și 'n mărire ».

O bază materială trebuie de dat refacerii morale:

« Guvernul, gândind la îndreptarea stării morale a unei țări, trebuie să se îngrijească a îndrepta și pe acea materială: așa dar casele de credit, drumurile de fier, orișicare neapărate fabrici în țară sânt cele mai trebuitoare și mai de nevoie mai întâiu a se înființa ».

Creditul se cere creat:

« Când creditul lipsește, comerțul moare; prin aceste averile și veniturile oamenilor scad, contribuția vine mică și silită; particular-

[1]) Aici o naivă recomandație de a nu face războiu contra nimănuia, căci ni lipsesc mijloacele.

nicul sufere, țara sufere și mașina guvernamentală rămâne paralizată. De aceea mai repetez că guvernul trebuie a să purta cu mare activitate spre a înființa mai întăiu motivul ce mișcă totul».

Intre propunerile concrete e aceia a *reumanizării* țeranului, până atunci simplu *instrument al lucrului de pământ:*

« Agricultura trebuie îmbunătățită și încurajată. Soarta muncitorului de pământ hotărîtă în neatârnare de particularnici; el nu mai poate fi numai o mașină; el trebuie să fie de acum om ca toți oamenii, liberi pe a sa voință ».

Sunt și puncte naive, ca acela care cere un fel de *missi dominici*, ca supt Carol-cel-Mare, pentru cercetarea fără plată a țării:

« Pentru ca să fie în sfârșit guvernul sigur cu tot ce legea poruncește, planurile ce am scris să se urmeze întocmai în faptă, îi va face neapărat trebuință să aibă vre-o câțva revisori mari, cu misia acelui fără leafă, din oamenii cei mai drepți și mai cu credință, spre a umbla toată țara necontenit, și nu cu jandarmi cu carăte, cu cai mulți și gulere roșie, ci simpli, spre a putea cerceta și vedea până și prin bordeieșele cele mai mizerabile ce se lucrează de către amploiații cei cu mulți jandarmi, săbii și gulere de formă. *Pentru că, de multe ori, chiar în vremi bune, nu ca acum, dreptatea purcede întreagă de sus, pe la mijloc scade jumătate, și, chiar unde-i mulțimea, nu mai este de feliu.* »

Intr'o a doua parte, autorul revine asupra solidarității sociale prin munca impreună:

« Aș dori să văd pe tot boierul ce n'are nicio treabă de-a țerii prin târguri, lucrând împreună cu a sa onorabilă cucoană la țară, pe la moșii, îndeletnicindu-se cu agricultura și gospodăria, petrecând în curățenie și onorabil cu a sa familie și înfrățindu-se cu muncitorul de pământ prin ajutoriurile ce unii altora și-ar da.

« Aș dori că chiar acel ce este osândit de nevoie a se face ștergătoriu de talgere ca slugă pentru alte asemene lucruri, să-și păzească dignitatea de om, și, dacă ni-a dat ce ni trebuie și nu putem lua noi singuri, să nu mai șadă dinaintea noastră înfipți în picioare, cu mânile la piept, căci îi de milă și de râs a mai întrebuința asemene batjocorire pentru un om.

« Aș dori în sfârșit ca să văd și pe giupânii jidovi lăsându-se de obiceiurile lor în negutitorii, a lua altele mai onorabile și a se sili să dovedească recunoștință țării ce-i hrănește și li-a dat averi mari mai degeaba, ca să poată și ei în urmă câștiga drepturile de om cetățean...

« Aceste, giupânilor, cred că sânt toate adevăruri, și mult mai nemerit ar fi să vă schimbați până a nu vă schimba alții, căci tot lucrul bun, giupânilor, când ți-l faci singur, este mult mai frumos și mai priincios decât când ți-l impun alții; ș'apoi chiar îndestul ați făcut și rău până acuma; ar fi bine să se cam sfărșească! Fiți buni dar a vă părăsi de a urî țara care vă hrănește, căci eu nu știu ce-o fi zicând religia credinții giupâniilor voastre, fiindcă nu sânt Jidov, și fiindcă nici prea cred toate cele ce sânt scrise măcar ori din ce religie, dar cred că niciun păcat pe lume nu poate fi mai mare decât acesta: să vreie cineva a omorî pe cel ce-i a dat ospitalitatea, hrana și averea. »

Miniștrilor popularul refractor li spune:

« Aș dori, domnilor miniștri, ca și dumneavoastră să nu vă îmbrăcați cu ministeriile numai ca cu niște haine frumoase spre podoabă și paradă, căci știți greutățile unor asemene posturi și știți că este scris că sânteți răspunzători; aș dori ca domnia voastră să mai lăsați câte odată capitala cu a ei gusturi și lucrările cele de rând (adică iscălirea rezoluțiilor scrise de alții) și să mai ieșiți prin țară, să vedeți, dacă veți putea, de se fac în faptă aceia ce scrieți și poronciți, sau rămâne numai vorbă, numai poruncă, căci aice-i totul, fiind mare deosebire de la zis și de la fapt... Aș mai dori, domnilor miniștri, ca să nu puneți pe nimine prin slujbe pentru hatâr și pentru lingușituri, căci de aceasta trebile în fapt nu merg bine, și, dacă nu vă veți supăra, să vă spuiu și eu un metod de a putea avea mai buni amploiați. Intâiu, nu puneți nici pe unul din acei ce umblă după slujbe, ș'al doilea, când vroiți dumneavoastră a însărcina pe vre unul, cercetați mai întâiu să descoperiți acea persoană în trebile lui: ințăleptu-i, are cumpăneală, știe ce face, și, găsind că are aceste, apoi să fiți siguri că va putea face și trebile țării, iar, de nu, nu vă mai bateți capul să-l mai ispitiți. Nu știu dacă ați bine vroit a face această mică studie chiar asupra persoanelor domniei voastre. »

Nu se uită... libertatea presei:

« Aș dori domnilor miniștri, ca să nu vă mai cercați a deschide proțesuri presei, și a o lăsa liberă să vă critice faptele, dacă conștiința vi-i curată, căci opinia publică știe a judeca și greșelile presei, când ea și-a ieșit din drumul ei ».

In această potrivire cu ce era să fie peste trei șferturi de veac, iată și... iertarea datoriilor agrare, și cu motivare:

« Aș mai dori, domnilor miniștri, să binevroiți a porunci de *a nu se mai face nicio împlinire de datorii de pe la lăcuitorii muncitori de pământ*, și iată

de ce cred că singuri dumneavoastră veți găsi cu drept a încuviința aceasta.

« Toată averea mai cu samă a unui lăcuitor se încheie în niște vite; aceste s'au cumpărat de ei cu prețuri mari, cum era mai în anii trecuți, când tot se vindea și tot se căuta. Acum, după criza ce este, după nevoile ce toți le simt, precum cred că chiar însuși personal le veți fi simțind și domnia voastră, nimica se caută, nimica se întreabă, și vitei țăranului i-a scăzut prețul mai mult de jumătate de cum a cumpărat-o și pe care nădejde de capital s'a împrumutat la nevoile lui.

« Insă să mă explic mai lămurit, căci cu aceasta nu-i de șuguit. Un țăran a dat 100 galbeni pe patru boi buni și carul: pe atuncea putea câștiga cu chiriile la 1.200 lei poate pe an; la multele sale nevoi din anii din urmă, din vreme în vreme s'a tot împrumutat, pe socoteală că are un căpital de 100 galbeni, până a luat la 60 galbeni. Acum boii lui nu fac mai mult decât 40 galbeni. Așa dar i se iea totul și mai rămâne încă datoriu cu 20 galbeni, angajat să-i plătească numai cu ale lui ostenite brațe pe anii viitori. Și ce să plătească? Niște datorii de valoră, de pildă, de 5 lei, date drept 30 lei, c'așa sânt toate pentru dânșii, căci aceasta-i soarta chiar a omului nevoieș. Prin urmare, necontenindu-se cu împlinirile, de odată măcar până se vor mai îndrepta lucrurile și vânzările, vom avea mai pe toți lăcuitorii muncitori de pământ mofluzi. Insă nu ca alți oameni, ce scapă prin aceasta de a plăti, ci pentru a se chinui în urmă ani mulți cu amar, și a rămânea cu totul pe mâna celor ce se milostivesc a le da la nevoi merța de popușoiu, cându-i 30 lei, cu 80 lei — și sânt de aceștia mulți milostivi, ba încă unia și mai milostivi! »

Și iată pentru mașina de legi, în așteptarea deschiderii primei Adunări după Unire:

« Aș mai dori în sfârșit un lucru, domnilor miniștri. Acest lucru este să nu vă mai apucați de făcut legi singuri, că sânt destui pentru făcut, alții: pentru păzit nu-i mai niciunul.

« Dumnezeu să vă întărească la bine și să vă lumineze! »

Ar fi de uimit dacă de acum în șaptezeci și opt de ani asemenea critici ar mai avea valoare, cum, din nenorocire, *azi încă o au.*
